

Slovensko ljudsko gledališče Celje

1957-1958

10

Molk

Roman Brandstaetter

Molk

(MILCZENIE)

igra v treh dejanjih

Pisatelj	Branko Gombač
Irena	Marija Goršičeva
Wanda	Breda Pugljeva
Feliks Witowicz, <i>javni tožilec</i>	Pavle Jeršin
Pjotr Niedzicki	Jože Pristov
Ksawery Ponilowski, <i>književnik</i>	Janez Škof
Funkcionar iz urada državne varnostne službe	Slavko Strnad

REŽIJA BRANKO GOMBAČ

Prevod	Uroš Kraigher
Scena	Sveta Jovanović
Glasbeni posnetki	Vlado Kalapati
Osvetljava	Bogo Les
Tehnično vodstvo	Franjo Cesar
Sepetalka	Tilka Svetelškova
Inspicijent	Vlado Kalapati
Lasuljar	Vinko Tanjšek
Lasuljarka	Vera Srakarjeva
Ključavničarska dela	Jože Razgor
Vodstvo mizarskih del	Jože Hočevar
Vodstvo krojaških del	Jože Gohec
Vodstvo šiviljskih del	Amalija Palirjeva
Slikarska dela	Ivan Dečman
Rekviziti	Ivan Jeram
Cevljarjska dela	Konrad Faktor
Garderoba	Pavla Pristovškova

Premiera v sredo, 28. maja 1958

Dostikrat tudi glavna nevarnost

(Nekaj misli in citatov)

Tanjug poroča, da je 14. maja 1958 govoril Nehru med drugim tudi o znanem stališču KP Indije glede osnutka programa ZKJ (spominjamo se še, da so delegati na VII. kongresu drugi brzovaj sprejeli s sproščenim smehom). Na kraju je dejal nekako takole (po »Slovenskem poročevalcu«): *V zadnjih dveh letih je prišlo v komunističnih državah do mnogih sprememb. Včasih so to imenovali liberalizacijo, potem demokratizacijo, včasih pa »naj cvete sto cvetov in naj sto mišljenj tekmuje«.* Pozneje pa je nastopilo obratno gibanje in vsi cvetovi so se, kot kaže, spremenili v plevel, ki ga je treba izruvati.*

Nemara velja pomisliti tudi na ta citat, ko premišljujemo o Brandstaetterjevem *Molku* — čeravno ta *Molk* že sam po sebi dokaj zgovorno (in to baš z »molčljivim« naslovom) izpoveduje marsikatero jasno nakazno (vsekakor pa nalašč ne do kraja dognano) spoznanje o tegobah velike prehodne dobe.

Pa tudi tista anekdota o Brandstaetterjevi drami se mi zdi dokaj zgovorna. (Če ni resnična, je dobro izmišljena, kot veli znani laški pregovor.) Baje da je pan Brandstaetter že pred varšavskim oktobrom razposlal rokopis raznim gledališčem v svoji domovini. Dramaturški mehanizem vseh gledališč na svetu kajpa melje počasi. Minilo je nekaj mesecev, ko je pisatelj poštar šele prinesel prvi odgovor nekega ravnatelja: »Prav radi bi igrali to vašo igro, a bojimo se, da je še nekoliko prezgodaj; ne upamo si še...« (Izkušnja pravi: vedno je narobe, če v repertoarnih premišljevanjih gledališč igra kakršno koli vlogo glagol »upati si«!) — No, potem pa, že nekaj dni po tem pismu, je v Varšavi zasedal VIII. plen. (tiste dni je bila v SLG premiera »Dežurne službe«!). In kaj se je zgodilo. Ni minil niti teden dni, ko je prinesel poštar panu Brandstaetterju zopet pismo, tokrat od neke druge gledališke direkcije: »Ravno smo prebrali Vašo zadnjo dramo — zelo nam je žal, da je nismo vzeli v pretres in obravnavo že poprej; zdaj se nam namreč zdi, da je delo že postalo neaktualno; saj razumete — te reči so za nas mimo...«

Torej: teden dni poprej: prezgodaj; teden dni kasneje: prepozno. Vmes vsega štirinajst dni.

Kaj malo je verjetno, da bi bilo mogoče pisati drame in jih uvrščati v repertoar tako zelo »tempirano«, natanko na dan (kot je celjskemu gledališču naključje tempiralo »Dežurno službo«).

Vendar je vsa ta kazuistika s »prezgodaj« in »prepozno« zelo značilna za dogajanje in tisto miselnost, ki ju obravnava *Molk*.

Za kaj gre pravzaprav?

Da ne gre za literarno in dramsko umetnino shakespearekega tipa, to je na dlani. Po prvem branju ali prvem gledanju vsakdo zlahka razbere, da je drama okorno napisana, da so osebe dokaj poenostavljeni reprezentanti nazorov ali človeških tipov, da je ibsenska dramaturgija izkoriščena skorajda šolarsko okorno (»No, zdaj pa grem!« in podobno). A to sploh ni bistveno, gre za tezo, za aktualnost moralnopolitične problematike.

* To geslo je oklical Mao Ce Tung, ko je lani uvedel »novi stil dela« v kitajski partiji. Prav gotovo je med vsemi listi na svetu to geslo prvi natisnil Zen Min Zi Bao...

Gre za kritiko deformacij socializma s socialističnega stališča.

(V oklepaju: prav pred nedavnim so baje *Das Schweigen* uprizorili v Grazu; ničesar še ne vemo o tej uprizoritvi, a kar lahko si predstavljamo, da bi se bila Brandstaetterjeva igra utegnila spremeniti v napad na socializem z buržoaznih stališč; tega ne smemo dopustiti — saj bi se s tem izneverili svojemu prepričanju in avtorjevemu hotenju.)

Kaj pomeni »kritika deformacij socializma s socialistilnega stališča«? Preberimo si zopet odlomek iz Osnutka programa ZKJ.

Etatistični birokratizem je v prehodnem obdobju velika in dostikrat tudi glavna nevarnost za socializem. Dokler je etatistični birokratizem samo še tendenca in se pojavlja le mimogrede, zavira razvoj socialistične demokracije in aktivnost socialističnih sil, pači posamezne socialistične družbene odnose ter odvzema delavskemu razredu samemu mnoge njegove pravice in mnoge oblike njegove vodilne vloge. Do kraja razvit birokratični etatizem pa bi bil specifična oblika obnove državnokapitalističnih oblik.

Od državnega kapitalizma pa je — treba mu je dodati samo še organizirano, »paramilitarno« urejeno policijsko nasilje — samo še en korak do fašizma. Podobnosti med Dachauom in Workuto niso slučajne. Marksistična analiza (glej na primer pravkar citirani odstavek iz Osnutka) jih potrjuje kot zgodovinsko nujnost.

Brandstaetterjev ključni stavek, odgovor na vprašanje »kdo je kriv?« — *Krivi so ljudje, ki misijo, da so bogovi...* — ta stavek ne cika samo na »najmodrejšega«, na pobožanstvenega Stalina osebno, temveč tudi na neštete male stalinčke od Odre do Rumenege morja: na vse tiste, ki mislijo, da na svojem področju (ali v svojem območju) lahko meritorno sodijo o vrednosti in nevrednosti dogajanja, da smejo zaradi (umišljene ali morebiti celo stvarne) višje vednosti meritorno usmerjati življenje soljudi. Brž ko kdo misli, da mu zaradi (ponovljeno: bodisi resnične bodisi umišljene) višje vednosti pripadajo posebne moralne norme, ko ni več le najbolj delavni in najbolj bojevit in najbolj razsvetljeni, temveč tudi višji — si je že sam podpisal obsodbo moralnega propada, ker se je spremenil v »boga«. Naj sprva uravnava življenje soljudi (meritorno uravnava, ne več z bojevitim nasvetom) res samo po najboljših namenih in nagibih — nujno mu bo to prej ali slej povzročilo prehod v družbeno zlo.

In žrtve bodo vsi: —

Žrtev je Ksawery, ker nima moči, da bi se kakorkoli umaknil iz sivine in tesnobe; raje se je zapustil in pobegnil v alkohol, kasneje v smrt: v m o l k...

Žrtev je Irena, ker je v preprosti človečnosti in v enosmerni, s tradicionalno vzgojo obremenjeni veri umsko nesposobna, da bi svojo vrojeno npravstveno silo in dragoceno moč preprostega, dobrega človeškega srca učinkovito uveljavila.

Žrtev je Pjotr, ker ga zapleti prelomnega časa po zgodovinski nujnosti stiskajo v zanko, da se hočeš nočeš »za njim vleče megla pogledov in neizgovorjenih besed« ter se naposled le znajde v ječi.

Žrtev — najbolj bridkega objokovanja vredna žrtev! — je naposled Wanda: mlado, zanosno srce so ji gesla navidezne svetlobe tako premamila, tako prevzela (»prva ljubezen je nekritična.« pravi Witowicz), da jim je nevede darovala vso osebnost, darovala svoj jaz — in zdaj ni več človeška osebnost, temveč le še (kot ji v kipenju srdite žalosti dé oče) »gramofonska plošča« in »papiga«: ne iz zlobe, ne iz moralne manjvredno-

sti, temveč iz fanatične slepote, iz dobrega prepričanja, iz mladega, »nekritičnega« zanosu. Ko ponavlja fraze (v besedah ali dejanjih), se sama ne zaveda, da frazari in da ravna kot uniformirano kolesce brezdušnega stroja, temveč govori puhlice v prepričanju, da so se rodile iz nje same: tako globoko se ji je zajedla v dušo sugestivnost šolskih beril in uvodnih člankov in lepakov in množičnih zborovanj. Navideznim idejam in idealom (v resnici le geslom) bi žrtvovala tudi najbližjega*. Pjotr Niedzicki je telesna žrtev: Wanda je moralna, psihična žrtev, ker jo je pritisk etatističnega birokratizma človeško deformiral.

Edini, ki ni žrtev, je Witowicz. Človek višje vednosti in jasnega spoznanja nujnosti — a ne take višje vednosti, da bi si zategadelj lastil pravico božanskega vpliva na usode drugih, temveč le človek, ki ve, da iz zle nujnosti lahko — če so ljudje npravstveno in razumsko dovolj močni in če zgodovinska sila napredka, imenovana »moč ljudskih množic«, uveljavi vse možnosti hotenja — tudi iz bridkosti kdaj kasneje vzraste svetlejši sad resnično novega, zdravega, naprednega reda. Človek globljih spoznanj: od tod njegov pretresljivo lepi stavek — *Zato mi vse bridkosti ne morejo ubiti vere, a tudi vera mi ne odpravi bridkosti.*

Ne Irena s svojo neosveščeno (in umsko — od tradicije — zamegljeno) človeško dobroto;

ne Wanda s svojim deformiranim mladim srcem, pa naj bo v prvotni kali še tako lepo;

ne Ksawery s svojim pasivnim (»slovanskim«) objokovanjem nesreče;

ne Pjotr Niedzicki s svojo zgodovinsko pogojeno, socialno nujno, usojeno odtujenostjo —

— samo Witowicz je tisti, zavoljo katerega Brandstaetterjeva igra ni brezupna, temveč spodbudna, spravljava in tolažilna, ker (dasi *vera ne more odpraviti bridkosti*) njegovo iz spoznanja rojeno prepričanje utrjuje vero, vero, ki je *bridkosti ne morejo ubiti*. Vera v tisti — kljub ovinkom in zaustavitvam — vendarle možni in svetli cilj, ki so ga v svoji varianti jugoslovanski komunisti formulirali s slovesnimi zaključnimi besedami svojega manifesta:

Da bomo izvedli svojo zgodovinsko vlogo pri ustvarjanju socialistične družbe v naši deželi, moramo posvetiti temu smotru vse svoje sile, biti moramo kritični do sebe in do svojega dela, nepomirljivi nasprotniki slehernega dogmatizma in zvesti revolucionarnemu ustvarjalnemu duhu marksizma. Nič, kar je ustvarjeno, nam ne sme biti tolikanj sveto, da ne bi mogli prek njega in prepustiti mesto še naprednejšemu, še svobodnejšemu, še bolj človeškemu.

Te besede so zapisane za jugoslovansko stvarnost — a po svoji poti bodo podobne besede prej ali slej morali izgovoriti, morda drugače formulirane in prilagojene svojim potrebam, napredni ljudje vseh dežel. Pa naj Žen Min Zi Bao še toliko polemizira. Naj mi ne zamerijo: prepričan sem (čeprav nisem politik), da imata pan Brandstaetter in »vodilna skupina ZKJ«, kot jim zdaj že pravijo v čudni podobnosti z neslavnimi spomini iz leta 1948 — bolj prav kot uredniki Žen Min Zi Bao, Pravde in Zeri e Populit.

H. G.

* Sovjetska npravstvena vzgoja stalinističnega obdobja je v šolskih berilih in mladinskem tisku na vso moč slavila nekatere primere, ko so se otroci »odrekli očetom in jih javno sramotili, brž ko sta jih spravila na sramotni steber Jagodova ali Berijeva policija in pravosodje Andreja Višinskega: jugoslovanski kazenski zakonik iz leta 1951 pa že odvzema dolžnosti prijave in ovadbe celo za najhujša hudoodelstva sorodnike in ravni črti, brate, sestre, posvojitelje, posvojence in zakonce (čl. 279 in 280).

Priprave za repertoar 1958-59

Kot vsako leto, pojde tudi letos priprava repertoarja za prihodnje gledališko leto skozi mlin vsega aparata samouprave in družbenega upravljanja. Po prvih preliminarnih pogovorih med umetniškimi vodjo in režiserskim zborom, po neobveznih domenkih in pomenkih med vsem umetniškim osebjem je umetniški svet obravnaval prvi — do polovice dokončni — predlog novega repertoarja.

Umetniški svet je tudi že določil pogloblitve smernice in kriterije za novi repertoar ter po teh smernicah predložil gledališkemu svetu (kot najvišjemu organu SLG) osnutek načrta. Gledališki svet je prvič že obravnaval predlog, vendar si je pridržal še nekaj pomislekov, tako da bo dokončni repertoarni kašipot odobril šele na prihodnji seji. Vendar je že debata na prejšnji seji pokazala, da bo smer v glavnem že jasna in da bo šlo kvečjemu še za nekatere manj bistvene korekture. Iz dokončno uveljavljenega okvirnega repertoarnega načrta bosta potem upravnik in umetniški vodja sproti izbirala operativni repertoar.

Za zdaj lahko sporočimo javnosti predvsem pogloblitve kriterije (idejne in prakticistične) in smernice:

1. upoštevanje nujnih varčevalnih ukrepov in številčnosti igralskega zbora;

2. kar se dá dosledno izvajanje načela privlačnosti in poljudnosti — dasi nikoli na škodo napredne idejnosti in literarne kvalitete;

3. mobilnost (vsaka ali skoraj vsaka uprizoritev naj bi bila sposobna za gostovanja na terenu, tudi v najbolj zakotnih krajih, na povsem nepremremljenih odrih);

4. dosledno in dosedanji tradiciji zvesto uveljavljanje napredne, učinkovite idejnopolitične, zavestno programatske smeri (socialistični demokratizem, svobodno človekoljubje, mednarodno bratstvo in zavzemanje za svetovni mir, boj za državljansko dostojanstvo in nacionalni ponos, vzgoja v smislu svetovnih nazorov pozitivne tostranosti in zoper vsako negacijo telesnosti, prispevek k razčiščenju sodobne svetovne erotične in družinske krize itd.);

5. učinkovito prizadevanje za sodobno, poetično in dramatično dramo, prizadevanje za rast sodobne slovenske drame, vzgoja sodobnega — a nikakor kabinetnega — literarnega okusa.

V smislu teh načel je umetniški svet predložil gledališkemu svetu za zdaj ta prvi osnutek okvirnega načrta:

SLOVENSKA DELA

Ivan Cankar, *Pohujšanje v dolini šentflorjanski*

Anton Novačan, *Veleja*

slovenska noviteta (ena ali po možnosti dve)

SVETOVNA KLASIKA

Marin Držić, *Dundo Maroje*

Evripid, *Medeja*

Racine, *Fedra*

Arthur Miller, *Smrt trgovskega potnika*

Ernest Hemingway, *Peta kolona*

Gogolj-Tuwm, *Plašč*

Friedrich Schiller, *Kovarstvo in ljubezen*

SODOBNA DRAMA

William Faulkner, *Rekvijem za vlačugo*

Roman Broskiewicz, *Imena oblasti*

Ray Lawler, *Poletje sedemnajste lutke*

BULVARNA DRAMATIKA

Frederick Knott, *Kliči M za umor*

J. B. Priestley, *Gospod Kettle in gospa Moon*

Gore Vidal, *Izlet na majhen planet*

MLADINSKA IGRA

Ben Minoli, *Vilinček z lune*

Pri teh delih je treba upoštevati še nekaj datumov, ki bodo vsekakor vplivali na oblikovanje operativnega repertoarja. To so: štiridesetletnica Cankarjeve smrti, 250-letnica Držičevega rojstva (to bodo proslavljala vsa jugoslovanska in mnoga svetovna gledališča), 200-letnica Schillerjevega rojstva, 110-letnica prve slovenske gledališke predstave v Celju itd.

O razvoju repertoarnega načrta bomo občinstvu še poročali.

